

EÖRSI LÁSZLÓ

Az Országos Nemzeti Bizottság, 1956

Bolla Dezső, Dénes György és Tóbiás Áron

visszaemlékezése

EÖRSI LÁSZLÓ (1955) Budapest

Az Országos Nemzeti Bizottságról keveset tudunk, különösen a jelentőségéhez képest. Az ONB három egykori tagja, Bolla Dezső, Dénes György és Tóbiás Áron eleveníti fel a szervezet megalakulásának, működésének történetét, amelynek ürügyén több momentumot megtudhatunk Nagy Imréről és más egykori közéleti szereplőről is, így Dudás Józsefről, Gyurkó Lászlóról, Hagelmayer Istvánról. Több szó esik az október 23-i tüntetésről és a forradalom leverését követő megtorlásról is, időnként megbontva a kronológiai sorrendiséget.

▼ **Eörsi László: E beszélgetés kezdeményezője Bolla Dezső volt. Hogy kerültél az 1956-os eseményekbe?**

✓ **Bolla Dezső:** Mint ahogy volt reformkor, 1956-nak is volt előzménye. 1953-ban már szimpatizáltunk Nagy Imrével. Aztán meggyőztek bennünket arról, hogy Nagy Imre nem jó ember. Később, amikor Rákosi újra visszaszerezte a hatalmat, rájöttünk, hogy mégis jó ember volt. '56 januárjától, tavaszától már éreztük, hogy valamit kellene tenni.

▼ **De vajon mit...?**

✓ **B. D.:** Úgy éreztem, hogy ez a rendszer nincs rendben, és akkor, hála Istennek, megszületett a Petőfi Kör. A Közgazdasági Egyetemre jártam, ahol a Kör sorozatos ülései voltak. Azokon az üléseken sürgősen helyet foglaltunk az egyes előadóban, mert megtelt az egyetem – pedig elég nagy volt az a terem. Azokon a vitákon magam is részt vettem, és mind a hatása alá kerültem. Tehát úgy éltük meg az októbert, hogy már résztvevői voltunk egy mozgalomnak. Én ekkor másodéves egyetemi hallgató voltam, ekkor kerültem a Földrajz Tanszékre, földrajz szakra. Rögtön szeptemberben egy olyan tanszékre kerültem, amelynek professzora Markos György volt, az Értelmiségi Forradalmi Bizottság későbbi elnöke, aki valamiért kezdettől fogva kedvelt. Nagyon gyorsan fölszabadult a lelkünk – és folytak az események, mint például a Rajk-temetés.

A Petőfi Kör vitáiból kettőre emlékszem, többre nem, és utólag sem olvastam róluk. A mezőgazdaságról folytatott vita nagyon drámai volt. Egy egyetemi hallgató vezette föl, név szerint Pap Gábor, akinek a forradalom alatt azt mondták, hogy nagy DISZ-es volt, és erre öngyilkos lett. Az agrár-vita (a *Kertmagyarország*) rendkívül gazdag és rendkívül színes volt, és ez már engem is nagyon földobott. E vitán részt vett Vas Zoltán¹ is. Aztán a pedagógia-vita következett,² ott Kemény István³ volt az egyik szónok. Akkor már elhangzott a Petőfi Kör ülésein, hogy Nagy Imrét „Vissza a pártba!”. Szóltak azoknak, akik a Szovjetuniót bírálták, hogy ne tegyék, nehogy bezárják a Petőfi Kört.

▼ **Október 23-án hol voltál?**

✓ **B. D.:** Akkor már bekerültem a szórásba – én is megtalálom a módját, hogy falnak mehessek. Részt vettünk a fölvonuláson. A Parlament előtt megválasztottak Kalász Lajos egyetemi tanársegéddel együtt küldöttnek, hogy majd képviseljük az egyetemet a Parlamentben. Meg kell még emlétenem, hogy előző este, 22-én a közgazdasági egyetemi ülésről, a Széchenyi Körünktől (az egyetem ifjúsági köre) küldöttség ment Nagy Imréhez. Későbbi hazugság volt, hogy Nagy Imre „szervezte az ellenforradalmat”. A küldöttség azzal jött vissza, hogy Nagy Imre azt mondta, ne vonuljunk ki. Ezt írásban is hozták. A Szabadság téren, ahogy jöttünk vissza a tüntetésről, egy egyetemi hallgató társam, aki küldöttségben volt Nagy Imrénél, elővette a kis papírt, amire Nagy Imre ezt leírta. Ha ez nem volt hamisítvány, perdöntő lett volna Nagy Imre perében. Ez a diáktársam később disszidált, nem is tudom már, hogy hívták, mert aztán már nem kerültem vele kapcsolatba. Nagy Imre válasza ellenére mégis úgy döntöttünk, hogy kivonulunk. A tüntetés után hazamentem Csepelre, egypár napig otthon voltam. Aztán bementem a diákszállóba, majd jelentkeztem nemzetőrnek a Budapesti Főkapitányságon.

▼ **Ez mikor lehetett?**

▼ **B. D.:** 25–26-án.

▼ **Vagy még kicsit később, nem? A nemzetőrség csak később kezdett el bimbózni.**

▼ **B. D.:** A kapitányság főkapujánál a tömeg kérte a rendőröket, hogy adjanak fegyvert. Erre kiválasztottak ötünket-hatunkat – mert egyetemisták voltunk –, behívtak. De ekkor nem volt fegyver. Fölvittek az étterembe, és adtak rumot és vacsorát. Ott aludtunk a főkapitányságon, és a következő egész napot is ott töltöttük. Úgy sétáltunk ott, hogy a rendőrök azt hitték, oda tartozunk. (Ugyanitt voltam Király Bélánál egy hét múlva.) Estére megjöttek a géppisztolyok, mi is kaptunk belőlük. Másnap reggel betévedtünk az ELTE tanácskozójába. Ott kezdődött számomra az Országos Nemzeti Bizottság története. Megfogott Kuczka Péter,⁴ hogy menjek vele. Mert egyetemista voltam, és géppisztoly volt nálam. Követtek négyen-öten. Átmentünk a Belgrád rakpart 24-be: a Hazafias Népfront székháza lett a megalakuló Országos Nemzeti Bizottság székhelye.

▼ **Ez 28-án volt?**

▼ **B. D.:** Úgy 28–29-én. Kuczka egyből kinevezett engem az Országos Nemzeti Bizottság parancsnokának. Addig nem is tudtam, mi az, és én lettem a parancsnoka.

▼ **Nagyjából azt az utat kellene elmesélned, amit az Országos Nemzeti Bizottságig bejártál.**

▼ **Dénes György:** A Közgazdasági Egyetemen voltam tanársegéd. Történész vagyok, van jogi diplomám is a család kívánságára, mondván, hogy az biztonságot nyújt a megélhetéshez. A forradalom, az '56-os események előszele kétségkívül érlelődött. A Közgazdasági Egyetemen is éleződött a helyzet.

Én is csak azt tudom mondani, hogy Nagy Imrét hol jó fiúként, hol nem jó fiúként emlegették. Amikor Rákosi eltávolította őt a kormány éléről, a Közgazdasági Egyetem agrár-közgazdasági tan-székének az élére állították, minthogy a Szovjetunióban is ezt csinálta, ott is agrár-közgazdaságtant tanított valamelyik vidéki egyetemen. Én akkor ismertem meg őt, amikor „számúzték” a Közgazdasági Egyetemre. Én fiatal tanársegéd voltam, ő tekintélyes professzor, de végtelenül közvetlen ember volt. Rövid idő alatt megszerették a hallgatók. Még az oktatók többsége is – de nem mindenki, a nagyon vonalások távol tartották magukat Nagy Imrétől. Én jó kapcsolatba kerültem vele. Hangsúlyozom, nem baráti kapcsolatba, mert hiszen ő jóval idősebb volt. Nagy tisztelettel voltam irányában, és jólesett az a közvetlenség, az az emberiség, ami meghatározóan jellemezte.

Ahogy közeledtek az események, de még '56 előtt, az egyetemen igencsak éleződtek a belső feszültségek, ki is kezdtek kispolgári származásom miatt. Vennem kellett a kalapomat. Ekkor nagyon jól jött a jogi diplomám, mivel hamarosan meghívtak az OKISZ-ba (Kisipari Szövetkezetek Országos Központjába) jogtanácsosnak, amit el is fogadtam. De a hallgatókkal megmaradt a kapcsolat. Különösen azzal az évfolyammal, amelynek évfolyamfelelőse voltam. Ebben olyan kiváló fiatalemberek voltak – hogy csak egyet említsek –, mint Hagelmayer István, aki utóbb az Állami Számvevőszék első elnöke volt.

▼ **B. D.:** Az Országos Nemzeti Bizottságban, ha úgy tetszik, beosztottam volt Hagelmayer. Az őrség tagja volt. Király Bélához Hagelmayer miatt jutottam be, de erről később, amikor majd a bizottságról beszélünk. Az Országos Nemzeti Bizottságba, az őrségbe valahogy odakerült ő is. Ennek az is volt az oka, hogy a kollégium a közeli Veres Pálné utcában volt, és onnan jött az utánpótlás, az őrség tagjait onnan toboroztuk.

▼ **D. Gy.:** Amikor az egyetemről átkerültem az OKISZ-ba, amelynek akkor a Váci utca mellett volt a központja, a hallgatóimmal továbbra is tartottam a kapcsolatot. '56-ban egyre feszültebbé vált a helyzet. Egyre egyértelműbbé vált valamennyiünk előtt, hogy a rendszer nem szocialista, hanem valójában egy nagyon kemény sztálinista diktatúra. Ennek Magyarországon nagyon súlyos következményei voltak. Végeredményben ezért is kellett eljőnnöm az egyetemről. A Petőfi Körrel nekem is volt kapcsolat, hiszen a Közgazdasági Egyetemen végzett Tánczos Gábor – akit egymás között csak Gyurinak hívtunk – volt a Kör szervezője, úgyhogy én is rendszeresen meghívót kaptam.

▼ **Milyen programokban vettél részt? Te is az ELTE-ről kerültél oda?**

▼ **Tóbiás Áron:** Hogy kerültem az Országos Nemzeti Bizottságba? Több helyen voltam, és október 28–29-én valahogy – talán a Márkus István révén – elkerültem Kardos László lakására, ha jól emlékszem, a Semmelweis utcába. Ott már folyt az előkészület, és Kardos volt az egyik főszereplője az egész forradalom utáni vagy alatti szerveződésnek. Tényleg zseniális szervező volt, a NÉKOSZ-t is ő szervezte meg annak idején a semmiből. Mindenki ott volt, aki számított: Márkus, Kuczka Péter,

Kemény István és még jó néhányan. Akkor már megszületett az a gondolat, hogy a Hazafias Népfrent székházát, a Belgrád rakpart 24-et át kell alakítani a forradalom céljait képviselő Országos Nemzeti Bizottság elnevezésű új, forradalmi szervezet részére.

✔ **Józsa Péter⁵ is benne volt, nem?**

✔ T. Á.: Benne volt, igen, és még sokan mások.

✔ **Szedjük össze őket...**

✔ T. Á.: Előbb essen szó egy kémjelentésről, mert volt egy „Hamvas Judit” fedőnevű nő...

✔ **„Hamvas Judit”, ugye, egyenlő Erki Edittel?**

✔ T. Á.: Igen. Ő írta meg, kik voltak ott. Hamvas Judit november 18-i jelentése így szól: „Az Országos Nemzeti Bizottság minden pesti és vidéki forradalmi bizottság országos központjának tekintette magát. Háromtagú titkársága: Kuczka Péter, Márkus László [Márkus István, itt rosszul írta a vizsgálótiszt], Kónya László, aki agrárember volt. A Népfrent szervezési formáit és kereteit akarták kihasználni. A budapesti csoportot Kuczka Péter szervezte. Közvetlen munkatársai: Gyurkó László és dr. Dénes György.”

✔ D. Gy.: Nekem is megvannak ugyanezek a papírok, én is kikértem a Történelmi Intézettől a rá vonatkozó anyagokat, és én is megállapítottam, hogy ezt a jelentést Erki Edit adta le.

✔ T. Á.: Én Márkussal tartottam a kapcsolatot, őt ismertem legjobban. Kuczkat is ismertem, de Márkussal jóban voltam, szinte baráti kapcsolatban.

✔ **Ez egy népfrentos jellegű szerveződés volt?**

✔ T. Á.: Nem. De a Népfrentnek volt székháza, ebből támadt a gondolat, meg abból, ahogy a Népfrent összefogja a kommunisták számára a pártonkívülieket és a tömegeket – hogy a Népfrent-ra szavazzanak, ne a kommunista pártra –, ezt készültünk átvenni. Tulajdonképpen nagyon jó elgondolás volt, talán Kardos vagy Márkus volt a szerzője. Kuczka szerepe inkább később erősödött.

✔ B. D.: A bizottság az Írószövetséghez rendkívül erősen kapcsolódott. Az Írószövetségnek valójában egy kihelyezett bázisa volt. Egyrészt az összes nagy magyar író megjelent ott – majd mondjuk később, hogy kik. Az Írószövetség bázisának tekintette még a forradalom után is, amikor már megindult a bomlás. A Népfrent jó szellemei ott voltak, csak a moszkoviták nem jöttek be. Azért volt zseniális ötlet – ahogy Áron is mondta –, mert itt egy apparátus állt a rendelkezésünkre. Meg a K-telefonok tömege.

✔ **De még mindig nem mondtátok el, hogy a „nemzeti” mit takart.**

✔ T. Á.: A szovjetellenességet.

✔ **És kommunistaellenességet?**

✔ T. Á.: Világos.

✔ B. D.: Nem volt egyértelműen kommunistaellenes, mert majdnem minden volt vezető, aki részt vett benne, annak idején nagy kommunista volt, de addigra már megbékélt, már átment a tisztítótűzön. Azért volt ez fontos szerv, mert nemzeti bizottságok alakultak minden faluban, városban, községben, és mi kikiáltottuk magunkat ezek központi szervének.

✔ **Közigazgatási szerepet is betöltött.**

✔ B. D.: A Minisztertanács a Tanácsok Osztályához hasonló volt. Ott volt az apparátus, K-telefonok tömege, titkárnők, rádiók, konyha – minden szempontból működésre alkalmas hely volt. A titkárnők jegyezték. Azt követően jelentettek nekünk K-telefonon, például hogy jönnek az oroszok, hogy Csapnál hidat vernek. Egy spirálfüzetbe írták a titkárnők, és jelentették nekünk, hogy az oroszok hol vannak. Hogy ki vitte a Parlamenthez, azt nem tudom, mert azt nem én csináltam. Ez egy létező közigazgatási szervezet volt, sőt önálló rádióadóval is rendelkezett.

✔ T. Á.: Azt hiszem, háromtagú vezetőségről jelentett „Hamvas Judit”. Kónya László, úgy tudom, népfrentos volt, ő hozta magával az apparátust már október 23-a előtt. „A budapesti csoport munkájába kapcsolódott egy-két nap múlva Kemény István tanár is. Célja a budapesti üzemek, gyárak és kerületi tanácsok forradalmi és nemzeti bizottságainak megszervezése és irányítása volt.”

Egy nagy központi titkársági teremben voltak a közvetlen K-vonalak minden megyéhez, a megyei pártbizottságokhoz és a megyei tanácsokhoz. Jöttek a telefonok, én is felvettem, meg mások is. Például Nyíregyházáról jelentettek új szovjet csapatokról, amikor már állítólag kivonultak a régiek. Két óra múlva Debrecenből is: megjöttek a szovjet csapatok.

✔ **És az apparátus, a székházban...**

✓ **B. D.:** Igen, apparátus, amely egy spirálfüzetbe írt. Azt viszont nem tudom, ki vitte el végül. A Parlament nem tudta, hogy hol vannak a szovjetek.

✓ **T. Á.:** Vidékről jelentkeztek. És hova jelentkeztek volna, ha nem a Népfrontba? Akkor már talán tudták vidéken, mert kiválóan megszervezték Kardosék, hogy ez már nem a Népfront székháza, hanem az Országos Nemzeti Bizottságé. Mint hazafiak, nemzetiek jelentették, hogy szovjet csapatok vannak Nyíregyházánál, nem jöttek be a városba, de körülvették.

✓ **B. D.:** Azon döbbsentem meg – erre biztosan emlékszem –, hogy Csapnál hidat vertek az oroszok. Te is tudsz erről?

✓ **T. Á.:** Igen, persze. És követtük őket az Alföldön. Mivel én akkor már a Parlamentben voltam a Szabad Kossuth Rádiónál, ismertem az egész új apparátust. Talán 2-án, éjfél körül föl hívtam a Parlamentet K-telefonon, Nagy Imre titkárságát, és Erdei Ferenc jelentkezett. Erdei Ferencnek – akit riporterként személyesen jól ismertem – elmondtam, hogy itt vannak az oroszok. Ők nem tudtak róla. Az volt a helyzet, hogy az Országos Nemzeti Bizottságban jobban tudtak erről az eseményről, mint a Parlamentben a kormány és Nagy Imrék.

✓ **Ebben biztos vagy?**

✓ **T. Á.:** Erdei – akivel előzőleg már két-háromszor beszéltem – csak hüledezett. A végén azt mondta – de ez már éjfél után lehetett –: hát akkor felköltjük Nagy Imrét. Erdei volt a miniszterelnök jobbkeze a szervezésben. (A másik jobbkeze Tildy volt.) Így tudták meg, hogy a szovjet csapatok ismét előzönlök Magyarországot.

Még egy mondat a besúgó jelentéssel kapcsolatban. „Hamvas Judit” ezzel a névvel és címmel jelentett 1957. december 9-én: „Viták a volt Országos Nemzeti Bizottság megmaradt vezető gárdájának Kuczka Péter, Dénes György, Gyurkó László, Kőműves László,⁶ Bolla Dezső között...” Majd „Sándor András az Írószövetséghez, az új lap, az Életképek szerkesztőségéhez...” – amely akkor alakult, de már nem jelent meg, Kuczka lett volna a főszerkesztő –, a bizottság „ismét a Belgrád rakparton tartotta rendszeres összejöveteleit. Ezekben az üléseken persze alkalmasszerűen más emberek is megfordultak november 4-e után, különösen az Írószövetség-beli, Lukácsy Sándor,⁷ Eörsi István,⁸ Tóbiás stb. Az új vonal már november 4-én megszületett. Arról vitáztunk, hogy illegalitás-e, vagy legalitás. Végül úgy döntöttünk, hogy szó sem lehet másról a továbbiakban, csak illegális mozgalomról.” Tehát Erki Edit bevette magát is, mintha nem is ő jelentett volna. És itt a dilemmáról írt a besúgó: ellenállni vagy beépülni.

✓ **B. D.:** Hadd tegyem hozzá, hogy a Bizottság működése a forradalmi állapotokra jellemzően nem nélkülözte a spontaneitást. Aki arra járt, bejött, befolyásolta közléseivel a prioritásokat. Így került be általam például Kőműves László, orosz tanársegédem, véletlenül. Fölvetődött például, hogy nincs szén a kórházakban – hát akkor szerezzünk szenet! Aztán jött Hagelmayer Pista, akkor érkezett Tatabányáról, ahol a bányában a kommunista igazgató panaszkodott, hogy nincs puskájuk, pedig kellene. Kérem: mennyi puska? Pista azt mondta, ha négyet-ötöt kapnak, adnak egy szerelvény szenet. Elmentem a főkapitányságra Király Béla nemzetőrparancsnokhoz. Ő kiírta a vételezést, kimentem a Timót utcába – volt Mercedesünk. Behoztam az öt puskát, Hagelmayer elvitte. Hogy a szén beért-e Budapestre, azt már nem tudom. De mindenki keresett bennünket. A parasztpárti vonal Veres Péter, Szabó Pál⁹ társaságában megjelent ott, és a társak engem bíztak meg, hogy beszélgessek az „öregekkel”. Veres Pétert távolról ismertem, Szabó Pált egyáltalán nem. Már nem emlékszem, miről beszéltünk. Megkeresett minket az Országos Tervhivatal, annak elnökhelyettese, Márton János is, hogy dolgozzunk együtt. Hozta az öccsét, Márton Andrást, a Zrínyi Miklós Katonai Akadémia parancsnokát, a budapesti városparancsnokot. Leültünk abban a teremben, amit Áron említett, és elkezdtünk beszélgetni. Kevésbé emlékszem, kik vettek részt benne, de te, Gyuri, ott voltál, meg Gyurkó Laci is.

✓ **T. Á.:** Az Országos Nemzeti Bizottság külön rádióadót indított volna be november 5-én, hétfőn.¹⁰

✓ **B. D.:** A Honvédség hozott egy rádióadót, magas antennákkal, amit fölállítottunk a Belgrád rakpart 24-ben, ahol most az Admirális hajókikötő van. Az adóval Győrrel beszéltünk, sőt, azt hiszem, még Stockholmmal is. Volt sajtónk, rádióadónk, az utóbbit a katonaság kezelte. Az őrség más feladatokat is ellátott. Például behozta a kis ávosokat, akiket aztán átöltöztettek rendőrruhába. Megetettük és elbocsátottuk őket. Megjelent ott Aczél Tamás is, akit akkor ismertem meg. És az öreg Isten tudja, ki volt még ott, rengeteg író, például Sánta Feri,¹¹ ő gyakran. Átjáróház volt az egész. Állandó konzultációk, állandó hírek. Titkárnők írtak, dolgoztak, tehát volt egy működő apparátus, és nem csak a

duma ment. Az ellátásról is gondoskodtunk. Például amikor valaki szólt, hogy a gyerekei éheznek, összecsomagoltunk neki egy csomó élelmiszert. Hihetetlen nagy élet volt éjjel-nappal, egy-két órát aludtunk, intéztük az ügyeket, és az Isten tudja már elmondani, hogy kiknek segítettünk. Gyógyszerért küldtünk ki egyetemistákat Bécsbe teherautóval. Elmentem teherautóért, miután Kuczka kért, hogy szerezzek hármat. Egy IX. kerületi garázshoz mentem: Jó napot kívánok! Kellene a kocsia a forradalomnak, segítene? Kinek, kivel vagy? Hú, mondom, most mit mondjak? De segítségemre sietett: mert ha Nagy Imrének, akkor nem adunk. Áh, dehogy vagyok a híve, adjatok autót! A másikonál épp fordítva – így forgott a világ. Ezekkel a teherautókkal küldtünk ki fiatalokat gyógyszerért Bécsbe. Nagy élet volt, nagyon nagy élet!

Egyébként nekünk is volt saját lapunk, amit Lukácsy Sándor szerkesztett, de már ezzel kapcsolatban semmire nem emlékszem.

✓ **D. Gy.:** Bécsből jöttek újságírók...

✓ **B. D.:** A stockholmi Rádióknak adtam riportot november 4-én reggel, biztosan megvan az archívumukban.

✓ **D. Gy.:** Szóba került Erki Edit mint besúgó. Gyurkó László nem besúgó volt, de miután letartóztatták, mindenáron menteni akarta a bőrét, és hogy kisebb büntetést kapjon, igencsak köpött. Engem is Gyurkó vallomása alapján vittek be.

✓ **Ezt honnan tudod?**

✓ **D. Gy.:** Nem állítom, hogy följelentett, csak azt, hogy kiszedték belőle. Már november 4-e után egyszer felhívott Krassó Gyuri – tanítványom volt az egyetemen – a Nádor utcai lakásukba. Legnagyobb meglepetésemre kit találok ott? Beér János ismert jogászt (részben ő dolgozta ki az alkotmányt; mi Beér Hanzinak hívtuk egymás között). Kiderült, hogy Krassónénak unokatestvére, és ide menekült, mert ha a szélsőjobbosok elkapják, biztos, hogy fölhúzzák.

✓ **B. D.:** Krassó apja ügyvéd volt.

✓ **D. Gy.:** Igen. Úgyhogy Beér ott dekkolt náluk. Jó társaságba kerültem. Krassó Gyuri elmondta, hogy most röpcédulákat osztogatnak az oroszok között: „Ne bántsatok bennünket...” Amíg erről beszélgetünk, nyílt az ajtó, és bejött Gyurkó, akiről utóbb kiderült, hogy ő ebben az ügyben Krassóval együtt dolgozott, ő fordította oroszra a röpcédula szövegét.

✓ **B. D.:** Nem ő fordította, Gyurkó a szöveget írta, Kőműves Laci, az orosz tanársegédem fordította oroszra...

✓ **D. Gy.:** Az ELTE Egyetem téri épületében lévő rektori hivatalban működött október 23. után az Értelmiségi Bizottság, az egyetemi tanárok és oktatók szervezete. Engem talán Kalász Lajos vitt oda. Egyik nap éppen én adtam a szolgálatot, amikor Losonczy Géza telefonált a Parlamentből a hírrel, hogy Dudás József Nagy Imrével közölte, szeretne vele tárgyalni. Gondolom, Nagy Imre ezt nem kívánta különösképpen. Velem csak azt közölte Losonczy, hogy Donáth Ferencsel odajönnék hozzánk, az Értelmiségi Bizottságba, és Dudás is odajön tárgyalni velük.

✓ **De két különböző szervezetről van szó, nem?**

✓ **B. D.:** De igen. Csak utólag tudom, hogy az Értelmiségi Forradalmi Bizottság és Markos György titkársága között laza együttműködés folyt. Markos talán kétszer volt az Országos Nemzeti Bizottság épületében, de telefonon beszéltem vele én is. Az egy külön szervezet volt, azt hiszem, ez az egyetemi tanárok, oktatók valamilyen szervezete volt.¹²

✓ **D. Gy.:** Igen. Én onnan kerültem át az Országos Nemzeti Bizottságba.

✓ **B. D.:** Az Értelmiségiek Bizottságában inkább egymással beszélgettek, az Országos Nemzeti Bizottságban viszont folyt a munka.

✓ **D. Gy.:** Igen. Visszatérve: Nagy Imre tehát akkor úgy döntött, hogy ő nem kíván találkozni Dudással.

✓ **Találkozott vele, mégpedig 30-án.**

✓ **D. Gy.:** Igen, de jobbnak látta, ha előbb a munkatársai tárgyalnak vele. Én csak azt tudtam, hogy mindjárt megérkezik Losonczy Géza és Donáth Ferenc, majd rövidesen Dudás József is. Meg is jöttek. A rektori iroda és a dolgozószoba mellett volt a kis tanácskozó, ahol a rektor a dékánokkal szokott összeülni, oda kísértem be őket, és én is bent maradtam. Így fültanúja voltam egy érdekes beszélgetésnek, amelyből csak egy részletet mesélek el. Losonczyék megkérdezték: „Hogyan képzeled el Dudás polgártárs a továbbiakat?” Dudás kifejtette a nézeteit: „Össze kell hívni az alkotmányozó nemzetgyűlést. Azon minden fegyveres csoportnak részt kell vennie.” Losonczy kicsit ironikusan

kérdezte: „És hol képzeled ezt?” Dudás: „Például az Erkel Színházban, ahol megfelelő hely van.” Kérte Losonczy: „És nem lesz ebből baj? Gondolja, hogy a fegyveres csoportok képviselői a ruhatárban leadják majd a fegyvereiket?” Erre az ironikus megjegyzésre ma is emlékszem. Persze nem tartott túlságosan hosszan a beszélgetés, csak afféle tapogatózás, tájékozódás volt. Nyilván ezután Losonczyék informálták Nagy Imrét, hogy mit is akar Dudás.

✓ **B. D.:** Hadd tegyek hozzá valamit a Dudás-ügyhöz! Dudás létrehozta a Nemzeti Bizottmányt. Mi voltunk az Országos Nemzeti Bizottság. A másik, hogy Dudás előbb hagyta ott a Kommunista Pártot. Ugyanis Dudás '45-ben, '46-ban szakított a párttal.

Dudás kiadta a lapját, mi is kiadtuk a sajátunkat.

✓ **Dudás a Nemzeti Bizottmányt sokkal hamarabb kitalálta, mint ti a ti szervezeteket. Ő 29-én foglalta le a Szabad Nép székházát. Előtte már a II. kerületben össze is hívta a bizottmányt – sőt, addigra már meg is szervezte azt. Akkorra egy konkrét 25 pontos programmal állt elő.**

✓ **B. D.:** Cikkezett is ellenünk, Benjámin Lászlót név szerint is említette, meg nem tudom, kit még. Dudás egész szélhámosnak tűnő politizálását mi nem tudtuk elfogadni. Akartunk tenni Tóbiás Áronnal, hogy ne folytathassa a tevékenységet.

✓ **A Köztársaság téri tragédiába Dudást ártatlanul vonták bele később a kádáristák. Neki személy szerint ehhez nem volt köze.**

✓ **T. Á.:** Dudásról még annyit, hogy 30-án bejött a Parlamentbe, és Nagy Imre fogadta. Én is ott voltam, már mint a Szabad Kossuth Rádió munkatársa, és még vagy hatan-nyolcan. Márkus István is ott volt, és más forradalmárok, vezetők. Nagyon érdekes volt. Nagy Imre atyaián, mint egy nagybácsi leszerelte Dudást. Nem vette annyira komolyan, és nem vette annyira radikálisnak vagy ugri-bugri pasasnak. Csöndesen, szépen leszerelte, megbékítette, és Dudás nagyon szelíden ment el a tárgyalásról. Örült neki, hogy Nagy Imre mégis fogadta őt.

✓ **A társutasokkal, mint például Bognár Józseffel¹³ Dudás nagyon durva, lekezelő volt.**

✓ **T. Á.:** Persze, igen. A kommunikét, egy 10-15 soros kommunikét én fogalmaztam meg, és adtam oda a rádióbemondónak, hogy megbeszélés folyt Dudással.¹⁴

✓ **B. D.:** Visszatérve az Országos Nemzeti Bizottsághoz, és hogy milyen helyzetben voltunk: Kapjuk a telefont, áthívtak minket a Fővárosi Tanácsba, Dénes Gyurival és Kuczkával. Én mint a forradalmi ifjúság képviselője – lényegében senkit nem képviseltem. Leülünk az asztalhoz Kővágó Józseffel meg Bechtler Péterrel,¹⁵ akiket ismertem az irodalomból mint „jobboldali hazaárulókat”.

✓ **D. Gy.:** Meg akartak nyerni bennünket, hogy ezzel elismertessék magukat.

✓ **B. D.:** Igen, mert nem léteztek akkor... Ekkor találkoztam a többpártrendszer gondolatával. Föl sem fogtam, hogy mi az – tizenkilenc éves voltam. Ők komoly, felnőtt emberek voltak, egy tízessel idősebbek, ami nagyon sokat számít. A többpártrendszer érvényesítését hozták szóba. És ott mindjárt elkezdtek osztozkodni az asztalnál, hogy a szocdemek kettő, a kisgazdák három, a parasztpárt egy... A k... anyátok osztozik itt, mikor a haza a miénk, egy nemzet, nem kell itt többpártrendszer, itt mindenki szabadságot akar – ez volt a szellem bennünk. Komolyan!

✓ **Igen, ez volt az általánosan jellemző szemlélet akkor.**

✓ **B. D.:** De akkor mindjárt szóba hoztuk, hogy Gyuri legyen kommunista képviselő, engem meg rögtön a Nemzetőrség budapesti parancsnokává akartak kinevezni. Mert volt géppisztoly nálam.

✓ **D. Gy.:** Ő volt a biztonsági ember mellettünk, Kuczka meg én képviseltük a szervezetet, de azért Dezső is...

✓ **B. D.:** Teljes jogú tárgyaló voltam, úgy, mint a többiek. Föl is bátorodtam. Szó szót követett, és ott hagytuk őket. Na, de Gyuri ezért került sirtre.

✓ **D. Gy.:** Ez is benne volt. E tárgyalásnak valóban súlyos következménye lett, mint később kiderült. Mint mondtam, én rendszeresen bejártam a Makarenko utcai diákotthonba, bár már akkor nem voltam oktató az egyetemen, de barátságban maradtam Hagelmayer Pistával és a többi akkori hallgatóval. A forradalmi napokban meg szinte mindennap bementem. Napról napra megtárgyaltuk a hallgatókkal meg a fiatal egyetemi oktatókkal a helyzetet. Elmeséltem nekik, hogy fültanúja voltam Dudás, Losonczy és Donáth beszélgetésének.

A diákotthon igazgatója egy tanársegéd volt Nagy Imre tanszékéről, a nevére már nem emlékszem. Persze mindig benéztem hozzá is, és átbeszéltük a dolgokat. Mondom: „Te, ezek között a zűrös viszonyok között hozzánk, oda a rakpartra is bejönnek emberek, és döntenünk kell. Problémáink vannak, hogy hogyan foglaljunk állást. Hívjuk fel az Imre bácsit, és kérjünk tanácsot

tőle!” Hiszen ő az, akinek a kezében összefutnak ma a dolgok, és ő láthatja a legjobban az egészet. Így a diákoktól fölhívtuk a Parlamentben Nagy Imre miniszterelnök polgártársat. Kapcsolták. Nyilván megkérdezték tőle, hogy szóba áll-e velünk, és miután tudta, hogy kik vagyunk, és közel álltunk hozzá emberileg, kapcsolták. A mai napig is emlékszem, talán én fogalmaztam meg: „Imre bácsi – én így szólítottam –, ezekben a zűrös helyzetekben próbálunk segíteni a hozzánk fordulónak veled együtt ezekben a problémás időkben. Pillanatonként kerülünk újabb és újabb döntési kényszerbe, és sokszor bizony nehéz.” Azt mondta: „Én is így vagyok. Percenként kerülök döntési helyzetbe, és nincs lehetőség, hogy fölmérjem minden pillanatban az erőviszonyokat, de döntenem kell. Nektek sem tudok mást tanácsolni, mint amit én is követek. Csak a lelkiismeretetekre hallgassatok! Azt mondjátok, azt tegyétek, amit a lelkiismeretetek diktál, hogy nyugodt lélekkel vállaljátok a következményeket!” Ez volt az utolsó beszélgetésem Nagy Imrével, ezek voltak a hozzám intézett utolsó szavai, és ezt nem felejttem el soha. Az emlékét is tisztelem és becsülöm.

☞ **T. Á.:** Még néhány szó arról, hogyan éltük meg november 4-ét. Erről jelentett Erki Edit '57 novemberében Krassóékról. Erki jól ismerte a Krassó családot. Nemcsak Gyurit, hanem Miklóst is, aki Angliába emigrált.

„1956. november 4-én délelőtt az Országos Nemzeti Bizottságtól együtt mentek Krassóék Nádor utcai lakására Krassó György, Lipták Tamás feleségével és Erki Edit.” Tehát magát is belevette, hogy mint feljelentő, ne legyen gyanús. Lipták Tamás egy kiváló matematikus volt. Ő is részt vett sok mindenben, aztán kiment Nyugatra. Erki arról is jelentett, hogy november 5-én délután Krassó György, Lipták Tamás, Erki Edit és Tóbiás Áron visszamentek az Országos Nemzeti Bizottság épületébe, hogy a fontosabb holmikát elhozzák. Egy sokszorosítógépet pokrócokba csavartak, és így vitték el a kellékekkel együtt Krassóék Nádor utcai lakásába. „Másnap Krassó és Lipták elkezdtek dolgozni a géppel, és részben saját szövegezésű, részben az Írószövetségtől kapott szövegeket húztak le. Az Írószövetségben Lakatos Istvánnal volt kapcsolatuk. A manuális munkákat Krassó és Lipták együtt végezték. A terjesztést egyrészt ők ketten, részben pedig Gyurkó László közvetítésével Kaas Ervin¹⁶ és Andorka Rudolf¹⁷ végezte. A gép működéséről sokan tudtak: Kuczka Péter, Gyurkó László, Krassó Györgyné és még mások is tudtak. Kaas és Andorka akkor még nem tudták, hogy az általuk terjesztett röpcédulákat kik készítik. A gép Krassóék kezelésében még november 15-éig működött. Kuczka Péter nagyon helytelenítette, hogy a gépet használják. Többször követelte, hogy adják át az Írószövetségnek. Krassó György letartóztatása után a gép Mérei Ferenc–Molnár Miklós köréhez került, az Október Huszonharmadika laphoz.”¹⁸

Én úgy tudom, a gép a Duna fenekére került végül, legalábbis ez hírtelt róla. A derék „Hamvas Judit” jelentésében két érdekes motívum van. Egyrészt kihagyta Beér Jánost és feleségét, akik ott voltak, emlékszem rá. Nemcsak a lakáson, a Népfront épületében is, a Nemzeti Bizottságnál. Másrészt Kuczkat nagyon mentegeti szerintem azzal, hogy tiltakozott a gép felhasználása ellen. Nem tiltakozott. Miért tiltakozott volna?

☞ **B. D.:** Kuczkanak kellett a gép az Életképekhez, mert ennek az induló napilapnak ő lett volna a főszerkesztője, de nem jelenhetett meg. Kuczka egy kiadatlan példányt adott nekem, amiben benne voltak Illyés Gyula válogatott versei. De nem találom...

Bezártuk utolsó este, 3-án, a székházat. Tudtuk, hogy nagyon nagy a baj. Kuczka nem jött be. Én nem is értettem, hogy miért nem jött be, még 4-én sem. Mi ott voltunk. Reggel még fölhívtam Márton Andrást, a védelemparancsnokot, aki azt mondta, harcban állunk. Azt hiszem, 7 óra körül hívtam. Azóta sem találkoztam vele.

Reggel a harcokcsik elvonultak előttünk. Volt egy láda kézigránátunk. Nagy szerencsém volt, hogy nem tudtam idejében beélesíteni a kézigránátot. Mire sikerült, a harcokcsik elhaladtak a Parlament felé. Úgyhogy ezt megúszták – meg én is. Ott tépelődöttünk, hogy mit csináljunk. Azt mondták, ha az oroszok bejönnek, mindig lerészegednek, és akkor rohadt disznók. Ezért az összes italt fájó szívvel beleengedtük a csapokba. Nem emlékszel erre?

☞ **D. Gy.:** Lehet, ez nem maradt meg bennem.

☞ **B. D.:** Epizódyszerű emlékek maradtak meg. Akkor azt mondtátok, hogy menjünk el együtt a diákszállóra – ott volt Kőműves és te is. Jött valaki a svéd rádiótól. Megint belöktek engem, hogy nyilatkozzak a rádióknak, ott kint az utcán még, mert olyan békés volt a helyzet. Esküszöm, én nem helyeseltem, hogy Nagy Imre az ENSZ-t hívta, mert úgy véltem, világháború lesz, ha az ENSZ eleget tesz

ennek a kérésnek. Megvolt ennek a logikája. Ha Stockholmban járnék, visszakerestetném, mert biztosan megőrizték ezt a felvételt.

Azt mondtátok, hogy menjünk át a diákszállóba. Otthagytuk a Népfront-székházat. Képzelték el, hogy mire beértünk, már a rendőrök is ott voltak. Bementem a nagykapun, és a gondnok rögtön úgy fogadott, hogy megkérdezte: „Erzsi néni jól van?” Megismert, de úgy csinált, mintha rokoni látogatást tennék. Tehát ez azt is jelenti, hogy szimpatizáltak velünk, mert nem dísznó módon, hanem kulturáltan viselkedtünk, az apparátust nem bántottuk. Lényeg, hogy átmentünk a diákszállóra, és megbeszéltük a tanársegéd kollégáddal és a diákokkal, hogy tegyék le a fegyvert. Emlékeztek rá? Hogy nincs értelme küzdeni, és ne haljon meg több fiatal, Budapest ne dőljön romokba.

☑ B. D.: A Kossuth Klubban jöttünk össze pár napig. És aztán az Írószövetségbe mentünk.

☑ A szovjetek novemberi beavatkozása után az Írószövetséghez kötődtek?

☑ B. D.: Igen, és ma is úgy érzékelem, hogy Fekete Gyula¹⁹ – Kuczka keresztül – és Molnár Zoli²⁰ irányított személyesen és áttételesen bennünket.

☑ Molnár és Fekete később Tóbiás Áron pertársa volt.

☑ B. D.: A forradalomnak ez a második szakasza volt, ami november 4-től január 11-ig, 12-ig, a Csepeli Munkástanács felszámolásáig tartott. A Munkástanácsot már december elején fölszámolták. Akkor áttevődünk lassan az Írószövetségbe, ahol Fekete Gyula volt a nyugodt szervező. Zoli volt a dinamikusabb, akit Rákosi le is váltott előtte baloldali elhajlásért.

☑ Baloldali elhajlásért?

☑ T. Á.: Molnár Zoltán volt a Somogy megyei első titkár, és persze vitte a Rákosi-vonalat. Viszont a Tito-ellenes nagy kampány idején Rákosi nem azért váltotta le Somogy megyében Molnár Zoltánt és Baranya megyében Aczél Györgyöt, mert radikálisak voltak, vagy mert nem voltak radikálisak, hanem mert nem voltak eléggé Tito-ellenesek, nem voltak eléggé „éberek” stb. Az azonban szemet szűrő, hogy Rákosi a zsidó származású Aczél Györgyöt lecsukatta, és a népi, munkás származású Molnár Zoltánt pedig „csak” visszaküldte kétkezi munkásnak, kizárták a pártból, feleségét válásra kényszerítették.

☑ B. D.: Akkor az volt a kérdés, hogyan szerveződjünk tovább. Kitaláltunk egy munkabrigádot – erről senki sem ír sehoh –, megalapítottuk a Petőfi Munkabrigád, amelyik romot takarított a fővárosban. Igazoltan ötezer köbméter romot takarítottunk el, és közben illegális röplapokat terjesztettünk. Mezei Éva²¹ vezette a Petőfi Munkabrigád, a mai Design Center-es Pohárnok Mihály²² és Szinai Miklós történész is benne volt, és persze még mások is.

☑ Még november 4-e előtt?

☑ B. D.: Dehogy! November 4-e után. A Petőfi Munkabrigád 1957. február 1-jén oszlattuk föl.

☑ Még nem hallottam erről.

☑ B. D.: Fekete Gyulánál döntöttük el, hogy megalakítjuk. Akkor még összejártunk Kuczka lakásán, Kőműves lakásán – ő adta a zsíros kenyeret. Tudjátok, mi volt egy zsíros kenyér 56. december 25-én? Sorba kellett állni kenyérért, és lehet, hogy nem is kaptál. Kőművesné adott zsíros kenyeret a Keleti Károly utcai lakásában, karácsonykor is. Ez komoly dolog volt, higgyétek el! Amikor már mindenki leállt, és nem volt üzlet, nem volt forradalom, és nem volt remény, hogy győzünk, még mi aktívak voltunk. Egy gyerekotthont is meg akartunk teremteni. Fölmentem Dénes Gyurkával az ÁVO-székházba, a Szabadság-hegyre, mert az megüresedett. Aztán nem lett belőle semmi. De elhoztunk onnan jó néhány Marx-kötetet.

Annnyira be tudunk épülni, hogy megkaptuk a szovjet–magyar kétnyelvű igazolványt, és így röplapoztunk. Tetszik érteni? Február 1-jéig, amikor fölszámoltuk a Petőfi Munkabrigád.

Hogy ezzel az egész élményanyaggal hogyan éltük meg a Kádár-rendszert, és hogyan maradtunk talpon, hogy nem disszidáltunk... Na jó, bennünk is volt egy kis forradalmi romantika, hogy mi azért is itt maradunk. Én marha, még májusig dugdostam a Kuczkatól kapott revolvert, amikor arról vallattak a gyűjtőben. Kuczka a fegyvert még a főkapitánytól, Kopácsitól kapta. Elmeséltem neki, mikor hazlátogatott Kanadából, hogy a revolver nálam maradt.

☑ Te végül is megúszad a megtorlást.

☑ B. D.: Hát ha azt megúszásnak veszed, hogy legalább tízszer behívtak, és voltam preventíven is, meg hat kihallgatás egy éjszaka alatt a Gyorskocsi utcában... Meg elémtették azt a papírt, amelyen az állt, hogy Király Béla aláírásával átvettem öt puskát...

☑ Mi volt ez?

✓ **B. D.:** Tudtak a fegyverekről, amiket Király Béla adott nekem.

✓ **Akkor hogy tudta megúszni a lesítélést? Mert ez azért elég súlyos, nem?**

✓ **B. D.:** Megúsztam. Nem lehet tudni, hogyan. Kuczka oktatott ki, azt mondta nekünk, ha vernek, valljunk bármit. Az illegális kommunista mozgalomból hozták ezt az ötletet. Ha vernek, valljunk, aztán vonjuk vissza! Meg kellett játszsanunk a kihallgatásoknál, hogy mi jó emberek vagyunk. Elmondtuk az ávosokat. Nem érdekelte őket. Elmondtuk, hogy demokratikus Magyarország, és így tovább. Nem érdekelte őket. Ők meg akartak fogni bennünket. Csak valószínűleg én nem voltam jó alany. Az apám illegális csepeli kommunista volt, én proligyerek voltam, hát nem lett volna jó engem föl-akasztani.

✓ **Hát, ilyen háttérrel is kivégeztek embereket, nem is keveset. Veled mi történt ezekben a vészterhes napokban?**

✓ **D. Gy.:** '57. január végén jöttek, természetesen éjszaka, fekete kocsival. Éjfél után költöztek fel – az ilyesmire nagyon ügyeltek, hogy az első álból költse fel az embert, mert ekkor a leghülyébb. Először házkutatás. A ruhásszekrényben minden ruha zsebét kiforgatták, a könyveket átpörgették, minden jegyzetet becsomagoltak, elvittek. Mikor együtt voltunk Dezsővel fenn a hegyen, én az elhagyott ávos laktanyából egy-két Marx-könyvet magammal hoztam, és ezek ott voltak a polcomon. Csodálkozva nézték bennük a bélyegzőket. Nem tudták, hogy milyen minőségben jutottam hozzájuk. Gondolták, hogy biztosan a cég munkatársa voltam.

✓ **B. D.:** Biztos Marx művei voltak...?

✓ **D. Gy.:** Igen, biztos. Azután bevittek a Fő utcába, és még azon az éjszakán kihallgatott egy tiszt. Rögzítette, amit mondtam, aztán kaptam meg a kihallgatótisztemet, nem tudom a nevét, de egyet meg kell hagyni, emberséges volt. Egy ujjal sem nyúlt hozzám, ő nem fenyegetett meg. De volt, amikor jött a főnöke, az mellé ült, és ketten két tűz közé fogtak, kapkodhattam a fejemet, hogy kinek, mire, mit válaszolok. A főnöke fenyegető volt: „Vegye tudomásul, hogy most rendkívüli viszonyok vannak, és a rendkívüli viszonyok között rendkívüli eszközöket is igénybe vehetünk.” Ezzel világosan értésemre adta: félholtra vernek, hogyha nem beszélek. Elsősorban arra vigyáztam, hogy soha senkit be ne mártsak. Szerencsémre három évet dolgoztam jogi területen, bírósági gyakornokként, ügyvédi irodában, majd a minisztériumi közigazgatásban. A bíróságon nagyon jól megismertem a kihallgatási módszereket, nem volt számomra új. A kihallgatótisztemmel társasjátékot játszottam. Pontosan kielemeztem, hogy ő mit tud, és nagyon vigyáztam, nehogy bármilyen kérdésre adott válaszómmal bárkit is kiszolgáltassak.

✓ **Zárkaügynököt nem próbálták melléd tenni?**

✓ **D. Gy.:** Dehogynem! Egy közönséges bűnözővel voltunk ketten egy zárkában. Egy többszörös tolvaj vagy valami ilyesmi volt, akit nyilván rendszeresen kihallgattak arról, hogy velem miről beszélgetett. Persze ezt én is tudtam.

✓ **Végül is, Gyuri, nem kerültél perbe, ugye?**

✓ **D. Gy.:** Nem, az ügyem nem került bírói szakaszba, de így is csaknem kilencven napot raboskodtam.

✓ **A retorzióról milyen tapasztalatokat szereztek?**

✓ **T. Á.:** A megtorlás idején egy-két helyen voltam vidéken. Kisújszállás példáján jól látszott, hogyan zajlott a retorzió. A megtorlás nagy hulláma arra haladt körülbelül január végétől március 15-ig (a MÚK külön történet, szerintem provokáció volt²³), hogy tömegesen éreztessék az erejüket, hatalmukat, aljasságukat, gonoszágukat. A szó szoros értelmében végigverték a fél országot. De mondhatnék más várost is. Kisújszállásra kiszállt egy különítmény – a megyei, járási központokból, városokból esténként egyszerre kimentek a különítmények, pufajkások csoportostul, már kész listával, és hozták be az embereket. Na nem a proletárokat, nem az úgynevezett ellenforradalmárokat – azokat már jórészt elvitték –, hanem a véleményformálókat. Pap, tanító, iparosok, volt szocdemek, volt kisgazdák, a jó szervezőemberek, akiknek tekintélyük volt a városban, a lakóhelyükön. Ezeket irgalmatlanul verték egész éjszaka, és reggel mehettek haza. Így ment ez a szovjet módszer, végigverni a népet, szisztematikusan. Tízezreket vertek meg...

✓ **A kisújszállási eseményekről mit tudsz?**

✓ **T. Á.:** Volt Kisújszálláson egy derék református lelképásztor, Sipos István Princetonban végzett annak idején, akit már többször elvittek 1945 után, mert nem volt hajlandó a kommunistákkal egyezkedni. Jó kiállású, magyaros, sujtásos ruhában járó, tekintéllyel bíró ember volt. Ő akadályozta meg a tanácselnök és a párttitkár meglincselését, miután lecsendesítette a felajzottakat: „Emberek,

legyenek észnél, nincs itt az ideje, hogy ítélkezzünk! Majd ha szükség lesz rá, majd ha lecsendesednek...” – stb., erre széteszlott a nép. A megtorlás idején persze ezt a papot is elvitték, és még a tanácselnök vagy a párttitkár is hiába próbált volna kiállni érte. Ez központi intézkedés volt. Kegyetlenül meg is verték, megvakult később. A megtorlás ilyen szisztéma szerint ment. Viszont a Fő utcában, ahol én is voltam, nagyon fortélyosan, szinte glaszékesztyűvel akarták kihúzni belőlünk, amire szükségük volt. De különbség volt a vidék és a főváros között..., ilyen értelemben egyenlőtlenek között az első volt a vidék. Az ember elgondolkodhatott azon, hogy a cellából az akasztófára viszik, vagy internálótáborba, vagy börtönbe.

✓ **B. D.:** Aztán eljátszották azt is, hogy jött a tüzet okádó gonosz, aztán megjelent a jó, és leintette, hogy ne így, finomabban, ő nem érdemli meg... Ő volt megértő, azt sugallta, hogy mi voltaképpen egyívásúak vagyunk...

✓ **D. Gy.:** Néha gesztusokat is tettek. Egy ízben, valamikor a félidőben a kihallgatótisztem azt mondta: „Akar beszélni az édesapjával telefonon?” Mondtam, hogy igen. „Telefonáljon innen, az íróasztalomról. Arról ne beszéljen, hogy hol van, de adja tudtul neki, hogy megvan, jól van!” Persze én is értettem, miről van szó.

✓ **B. D.:** A rendszer bosszúszomjúsága mellett a cinizmusa is szembetűnő. A nyilvánosságot nem tájékoztatták a kivégzésekről.

■ **Ez inkább Tóth Ilona és társai perétől volt jellemző. Mert – mint ismeretes – a nyugati baloldaliak tiltakozása mentette meg Gáli József és Obersovszky Gyula jogerősen halálraítéltek életét. Ezért ekkortól már nem tájékoztatták az ítéletekről a közvéleményt.**

✓ **B. D.:** Fontos a történetek külföldi megítélése is. Azt a nimbust, amit az „antifasiszta” Szovjetunió megszerzett, ekkor jelentős részben elvesztette. Párizsban elfoglalták a L’Humanité székházát. A kommunista pártok súlya rohamosan esett. Ehhez hihetetlenül nagy mértékben hozzájárult ’56 és persze a többi antisztálinista mozgalom.

JEGYZETEK

¹ Vas Zoltán (1903–1983) politikus, író. A forradalom idején közellátási kormánybiztos volt.

² *Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján* (Kelenföldi Kiadó, ELTE, Múzsák, 1956-os Intézet, 1989–1994). Az V. kötet: *Gazdasági vezetés – Műszaki fejlesztés – Kertmagyarország? A VI. kötet: Pedagógusvita.*

³ Kemény István (1925–2008) szociológus. 1956-ban középiskolai tanár volt.

⁴ Kuczka Péter (1923–1999) író, költő, műfordító.

⁵ Józsa Péter (1929–1979) művészetszociológus. 1958-ban öt évre ítélték.

⁶ Kőműves László (1924–1986) tanár, közgazdász. 1957-ben nyolc hónapra ítélték.

⁷ Lukácsy Sándor (1923–2001) irodalomtörténész, író.

⁸ Eörsi István (1931–2005) író, költő, műfordító. 1957-ben nyolc évre ítélték.

⁹ Szabó Pál (1893–1970) író, politikus.

¹⁰ Ld. Tóbiás Áron: *Ellenfényben. Kortárs*, 2013./6. 72. o.

¹¹ Sánta Ferenc (1927–2008) író.

¹² A Magyar Értelmiség Forradalmi Bizottsága 1956. október 28-án, az ELTE Jogi Karán alakult meg Ádám György és Markos György vezetésével. Az egyetemi ifjúság forradalmi szervei, a „petőfikörösök”, a volt „nékoszosok”, írók, újságírók alkották.

¹³ Bognár József (1917–1996) közgazdász, egyetemi tanár, politikus.

¹⁴ *A forradalom hangja, Századvég – Nyilvánosság Klub, Budapest, 1989, 236.* Ld. még: Eörsi László, *Dudás József a forradalomban = Uő, Mítoszok helyett. 1956*, Noran, 2003, 107–200.

¹⁵ Kővágó József kisgazdapárti polgármester, Bechtler Péter szociáldemokrata alpolgármester volt 1945–48 között. A Rákosi-érában mindkettőjüket koncepció perben elítélték.

¹⁶ Kaas Ervin (1925–1987) raktáros. 1957-ben nyolc hónapos börtönbüntetésre ítélték.

¹⁷ Andorka Rudolf (1931–1997) szociológus, egyetemi tanár. 1957-ben öt hónap börtönbüntetésre ítélték.

¹⁸ Ezt az illegális kiadványt a Magyar Demokratikus Függetlenségi Mozgalom adta ki 1956. november 15-én. E szerveződést Ádám György és Gimes Miklós vezette. Tagjai között volt Bohó Róbert, Fekete Sándor, Kende Péter, Litván György, Magos Gábor, Molnár Miklós és Pozsár István.

¹⁹ Fekete Gyula (1922–2010) író, szerkesztő. 1957-ben egy év börtönbüntetésre ítélték, de ennek végrehajtását három évre felfüggesztették.

²⁰ Molnár Zoltán (1920–2009) író. 1957-ben három évre ítélték.

²¹ Mezei Éva (1929–1986) rendező, drámapedagógus.

²² Pohárnok Mihály (1939–) grafikus, formatervezési menedzser.

²³ A MÚK (Márciusban Újra Kezdjük) véleményem szerint is a hatalom provokációja volt, mivel 1956. december közepétől már a politikai ellenállás is minimálisra csökkent, és látszott, hogy a folytatásra nincs semmi esély.